

NÉPÚJSÁG

A természet kalendárium

CLXIX.

Hogy milyen is volt **Goethe**, a természetvizsgáló? Igazi oumo universale volt-e vagy csak egy oumo dilettante? Erről szeretnék eszmét cserélni veled ma, kedves Olvasóm.

Ráth-Végh István írta volt meg, hogy Goethét 1775-ben **Károly Gusztáv** weimari herceg hívja mulató pajtásként udvarába. Ez egy jellegzetesen német feudális intézmény volt, jó képességű embernek ugródeszkája. A herceg kinevezi kamarai elnökké, 1782-ben nemességet ad neki, s bár 1786-ban elhagyja Weimart és Itáliába utazik, de 1790-ben visszatér, és ahogyan **Szerb Antal** fogalmaz „*Lemondott... ifjúságáról, felnőtt és udvari ember lett*”. Miniszter. De állami tevékenységével és irodalmi munkásságával párhuzamban folytatta a természettudományok művelését.

A reneszánsz hozta létre az uomo dilettante-t. Eredeti jelentése nem sértő. A latinban mást jelentett a *homo delectans*: az akármilyen tudásszerzésben *kedvét lelő embert*. A hivatásos természettudóssal nehéz versenyezni úri műkedvelőnek, bár nem lehetetlen, főleg okos embereknek. Ilyen volt Goethe is.

Még 1784-ben publikálja munkáját az *intermaxillare* csontról. Az emlősöknél a jobb és bal oldali állkapocscsont között egy köztes csont van. Az anatómusok az intermaxillare hiányát az embernél speciális emberi tulajdonságnak tartották. Az ember ilyen különállását Goethe nem tartotta valószínűnek; egy velencei temetőben emberkoponyát talált intermaxillare csonttal. Ebből arra a következtetésre jutott, hogy az ember az állatvilág része, s leszögezhetette, hogy „*semmiféle olyan jelenség nincsen, amely amellet szólna, hogy az ember és az állat egymástól elválasztható, elkülöníthető*”. A **Faust II. részében** is megfogalmazza, hogy az ember formaváltozások után jutott el a mai alakjához.

1790-ben megjelent a *Versuch die Metamorphose der Pflanzen...*; benne először ad helyes magyarázatot a csésze- és szíromlevelek porzók és termők lomblevéleredetére. Számos példája közül a leglátványosabb a tündérrózsa virágában a csésze-szírom-, szírom-porzó és porzó-termő- levelek átmenete. Mi több, költeményt ír *A plánta átváltozása* címmel. Magyarra 1905-ben fordította **Dóczi Lajos**:

*Megzavar, édesem, e sok ezernyi virág sokadalma,
Melytől hemzseg e kert? Ennyi szín! Ennyi alak!*

... Egy élet

*Tervszerű mintáját zárta magába a sejt.
Szárt, gyökeret, levelet, még szín és forma hibázzván,
Nyugvó életet óv szárazon így meg a mag.
...Ám rögtön belenyúl ó karikába az új,
Úgy hogy terjed a láncz szakadatlan minden időkig...*

Ez bizony evolúciós alapeszme a javából. S valóban, **Linné** és **Cuvier** fixista elméletével szemben az elsők között volt, aki a folyamatos fejlődés eszméit vallotta.

Vegytani ismeretei is helyet követelnek szépírói munkásságában. Az 1809-ben megjelent *Vonzások és választások* két emberpár egybekapcsolódó szerelmi története. A regény eredeti címe *Die Wahlverwandtschaften*. Látszólag semmi köze a

természettudományokhoz. Csakhogy ez német kémiai szakkifejezés: a cserebomlás két kétatomos molekula kölcsönhatása.

A XVIII. század vége és a XIX. század eleje az új elemek felfedezésének aranykora. Az ásvány- és kőzettan a kor egyik vezető tudománya. Goethének jelentős ásványgyűjteménye volt, s hogy szaktekintélynek ismerték el, mi sem bizonyítja fényesebben, mint az a tény, hogy ifj. gróf **Teleki Domokos** halála után őt választják meg a jénai **Ásványtani Társaság** (*Societät für die gesamte Mineralogie zu Jena*) elnökévé 1803-ban.

De a földfejlődés területén is letette a garast. A neptunizmus és a plutonizmus a XVIII. században a földalakulás két konkurens nagy elmélete volt. A plutonizmus a Föld mélyének erőivel magyarázza a földfelszín alakulást, ezzel szemben a neptunisták mindezt a vízi, főleg tengeri üledékek felhalmozódásával magyaráztak. (Ma tudjuk, sokkal bonyolultabb összefüggések vannak e téren). De időlegesen a neptunistákat segítette, hogy a költőfejedelem a **Faust Walpurgisjé-részletébe** beledolgozta a neptunista elméletet.

Nagy színelméleti munkáját 1810-ben publikálja, állítólag e munkájára büszkébb és érzékenyebb volt, mint költeményeire. Balszerencséjére e nagy munkája csaknem teljesen téves. Mindazonáltal Goethe jó társaságban van tévedéseivel is. A sor elején maga **Arisztotelész** áll, végén pedig a XIX. századforduló impresszionista festői állanak.

Goethe **Zahme Xenien** (Diszkrét emlékeztetők) címmel még poémát is írt a színekről:

*Barátaim, meneküljetek a sötétkamrából.
hol ők darabokra tépik a fényt
és nyomorúságos halvány megvilágításban
tekergetik és nyomorítják a Természet szívét.*

E fordítás is visszaad valamit a költőfejedelem negatív véleményéből a konkurens színelméleti irányzatról. De! Semmiképpen sem volt dilettáns, primitív; csak épp nem mindenben volt igaza. Alapos természetvizsgáló volt, okos *uomo dilettante*.

Szeptember harmadik hétvégéje **Az európai kultúra napja**. 2008-ban e napon a felvidéki Nagykövesden együttműködési szerződést írtak alá e nap hagyományteremtő megrendezése érdekében. Célja a kultúrák egyenrangúságának bemutatása.

Ehhez, ma jobban, mint máskor - iskolakezdés idején különösen megszívlelendő -, Goethe féle *uomo dilettante*-kra lenne szükség.

E meggyőződésemmel nem egyedül maradván, kiváló tisztelettel:

Kiss Székely Zoltán

Kelt 2015-ben, Az európai kultúra napján

Megzavar e sok ezernyi virág sokadalma melytől hemzseg a kert

Tündérrózsa virága - az átváltozás mestere